

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
„ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”

ЄВТУШЕНКО Юлія Олександрівна

УДК 378.461:614.253

**ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ
ПРОЦЕСІ МЕДИЧНОГО ВНЗ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Старобільськ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ), Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор
Савченко Сергій Вікторович,
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Волкова Наталія Павлівна,
ПВНЗ „Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля”, завідувач кафедри педагогіки та психології;

кандидат педагогічних наук, доцент
Щербакова Анна Вікторівна,
ПВНЗ „Міжнародна академія екології та медицини” (м. Київ), доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін.

Захист дисертації відбудеться 25 травня 2017 р. о 15.30 годині на виїзному засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.01 ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: Луганська обл., м. Рубіжне, вул. Будівельників, 30-в, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1.

Автореферат розіслано 21 квітня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. І. Черв’якова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Головна особливість лікарської професії полягає в тому, що об'єктом професійної діяльності лікаря є людина, її життя та здоров'я. Саме це накладає величезну відповідальність на лікаря, тому що здоров'я й життя є найдорожчим скарбом, який має людина. Специфіка лікарської професії в сучасному світі зумовлена надзвичайною складністю й різноманіттям процесів життєдіяльності організму людини, варіабельністю перебігу захворювань у їхньому індивідуальному прояві в кожній окремої людини, а також значним потоком наукової медичної інформації, появою все нових діагностичних і лікувальних прийомів і засобів, розвитком сучасних біомедичних технологій. Це вимагає повсякденного самонавчання й самовдосконалення лікаря протягом усього часу його професійної діяльності.

Технократичні тенденції в сучасному глобалізованому світі, поширення ідеології споживання та комерціалізації взаємин людини та суспільства призводять до трансформації, а іноді й до спотворення традиційних етичних норм у міжособистісному спілкуванні та професійній діяльності. Недостатній рівень фінансування медичної сфери, психоемоційне навантаження лікарів, загострення соціальних проблем уможлиблює виникнення етичних порушень у діяльності лікарів, що засвідчує актуальність дослідження проблеми формування деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Загальні етичні вимоги до діяльності медичних працівників репрезентовано в Міжнародному кодексі медичної етики, прийнятому Генеральною асамблеєю Всесвітньої медичної асоціації (Лондон, 1949), положеннях Женевської декларації (Міжнародна клятва лікарів) (1948), Гельсінської декларації (1964), Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенції про права людини та біомедицину (1997), Етичному кодексі лікаря України (2009).

Принципи поведінки лікаря й медичного персоналу в професійно-практичній і науково-дослідній діяльності розглядаються медичною деонтологією (розділом загальної етики), яка вивчає специфічні критерії обов'язку й моральних вимог при виконанні медичними працівниками своїх професійних завдань. Моральні й духовні принципи особистості лікаря слугують одним із критеріїв готовності майбутніх лікарів до якісної професійної діяльності.

Історичні аспекти розгляду професійної етики пов'язано із працями Аристотеля, Р. Декарта, Ш. Монтеск'є та ін. Дисциплінарне оформлення деонтології (від гр. *δέον* – належний, *logos* – учення) як науки про професійну поведінку людей, сукупність етичних норм, необхідних для виконання ними своїх професійних обов'язків, закладено у філософських працях І. Бентама, юридичних студіях В. Горшенєва.

У сучасному науковому дискурсі представлено дослідження проблем педагогічної деонтології (М. Васильєва, Г. Караханова, К. Коробова, А. Кудеріна, К. Левітан, Л. Хоружа та ін.), юридичної деонтології (С. Гусарев, О. Скакун, С. Сливка, О. Осауленко та ін.).

Давньогрецький учений Гіппократ уперше сформулював основні етичні принципи медицини, які дійшли до нашого часу у вигляді „клятви Гіппократа”.

Ціннісні аспекти медичної діяльності, питання етики лікаря, його морально-етичних якостей висвітлено в наукових працях видатних учених-медиків (М. Амосов, В. Бехтерев, С. Боткін, В. Войно-Ясинецький, Ф. Гааз, С. Корсаков, М. Мудров, М. Петров, М. Пирогов та ін.).

Теоретичні засади професійної медичної деонтології репрезентовано в студіях таких науковців, як О. Грандо, О. Білібін, Є. Вагнер, І. Завілянський, Й. Кассирський, З. Масний, К. Таджиєв, Г. Царегородцев та ін. Принципи медичної етики досліджують Т. Б'ючемп (T. Beauchamp), Дж. Чайлдрес (J. Childress), М. Пандитрао (M. Panditrao), Р. Роудз (R. Rhodes), Д. Коен (D. Cohen), Дж. Р. Уїлл'ямс (J. R. Williams) та ін.

Етико-деонтологічні проблеми у медичній галузі розглядають Л. Александер (L. Alexander) (поінформована згода у взаєминах лікаря та пацієнта), Дж. Кулеен (J. Coulehan), П. С. Уїлл'ямс (P. C. Williams) (суперечливість професійних цінностей медичних працівників), Г. Лей (H. Leigh), М. Ф. Райзер (M. F. Reiser) (психологічні та соціальні виміри медичної практики), А. Водяха (психологічні аспекти ціннісно-смыслових компонентів професійної ідентичності лікаря), Н. Калашников (взаємодія пацієнта та лікаря), О. Істоміна (деонтологічна поведінка лікарів). Комплекс питань з медичної етики та деонтології представлено в посібниках Г. Дана, Н. Касевич, А. Кемпбелла, Г. Джиллетта, Г. Джонса та ін.

Теоретико-методичні проблеми професійної підготовки медичних кадрів висвітлено в дослідженнях таких науковців, як І. Булах, В. Калібабчук, В. Казаков, О. Кобзар, В. Нетяженко, Н. Стучинська, М. Філоненко та ін. Предметом уваги вчених ставали проблеми формування та розвитку професійної культури медичних працівників (О. Крсек, М. Лісовий, О. Уваркіна, Я. Цехмістер та ін.), формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах (Ю. Колісник-Гуменюк).

Вивченню проблем формування деонтологічної культури фахівців різного профілю присвячено дослідження таких науковців, як Р. Вайнола, Г. Караханова, С. Хлестова (педагогічні працівники), І. Камінська, Л. Переймибіда, Я. Цехмістер (медичні працівники).

У дисертаційних роботах останніх років висвітлено такі питання, як: залучення студентів медичного ВНЗ до професійної етико-деонтологічної культури (на матеріалі викладання гуманітарних дисциплін) (М. Кропачова), педагогічні умови розвитку моральної культури майбутніх лікарів у виховному процесі медичного ВНЗ (Т. Ігнат'єва), формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах (А. Агаркова), формування в майбутніх лікарів предметних компетентностей з медичної деонтології засобами кооперативного навчання (О. Голік), психологічні особливості формування деонтологічної культури майбутніх медиків засобами іноземної мови (І. Камінська), формування деонтологічної компетентності в професійній підготовці студентів медичного коледжу (І. Слюсарєва), формування професійно-етичних якостей майбутніх лікарів у виховному просторі вищого медичного навчального закладу (К. Федорова), теоретичні та методичні засади формування

особистісно-професійної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки (О. Ісаєва).

Проте ми не можемо вважати проблеми формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ достатньо розкритими на сьогодні. *По-перше*, аналіз психолого-педагогічних, соціологічних, публіцистичних матеріалів останніх років, власний педагогічний досвід засвідчує наявність низького рівня загальної культури студентів вишів, прояви байдужості й жорстокості в молодіжних угрупованнях, відсутність милосердя та взаєморозуміння між студентами. *По-друге*, система професійної підготовки майбутніх лікарів характеризується відсутністю комплексного підходу до вирішення проблеми формування деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Аналіз теорії та практики з досліджуваної проблеми дозволив виявити *протиріччя* між: сучасними вимогами до професійної підготовки майбутнього лікаря, які визначають наявність норм професійної поведінки, моральних імперативів, ідеалів, цінностей, того, що становить зміст його деонтологічної культури, і недостатньою зорієнтованістю традиційної моделі професійної медичної освіти на формування її належного рівня; системою професійної підготовки фахівців медичної сфери, що склалася, і необхідністю уточнення й доповнення її змісту з урахуванням потреб сучасного суспільства у сформованості деонтологічної культури лікаря; посиленням наукового інтересу до проблеми деонтологічного складника професійної медичної освіти й недостатньою розробленістю теоретико-методичних засад формування деонтологічної культури лікаря в системі його професійної підготовки; потребою педагогічної теорії й практики в розвитку процесу формування деонтологічної культури лікаря, з одного боку, і нерозробленістю педагогічних умов, які забезпечать ефективність цього процесу, – з іншого.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична й практична розробленість та виявлені протиріччя зумовили вибір теми дисертаційної роботи „**Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ**”.

Зв'язок теми дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з пріоритетним напрямом наукових досліджень ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” як складову частину комплексної теми „Освітні технології навчально-виховного процесу в сучасних закладах освіти” (державний реєстраційний номер 0110U000751). Тему затверджено на засіданні Вченої ради ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (протокол № 5 від 30.01.2015 р.).

Об'єкт дослідження – процес формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у системі їхньої професійної підготовки.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці ефективності впровадження в навчально-виховний процес медичного ВНЗ педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Гіпотеза дослідження пов'язана із припущенням про те, що процес формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у рамках їхньої професійної підготовки буде ефективним у разі впровадження в навчально-виховний процес медичного ВНЗ таких педагогічних умов: а) інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їхніх деонтологічних знань, умінь та навичок; б) використання в процесі професійної підготовки студентів-медиків інноваційних інтерактивних форм та методів навчання, спрямованих на закріплення деонтологічної поведінки майбутніх лікарів у подальшій професійній діяльності; в) активізація позааудиторної, самостійної та науково-дослідної роботи студентів вищих медичних закладів освіти з метою стимулювання мотиваційно-ціннісного складника деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Досягнення мети дослідження з урахуванням висунутої гіпотези видається можливим за умови вирішення таких **завдань**:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної та науково-методичної літератури визначити ступінь розробленості проблеми формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у процесі їхньої професійної підготовки в медичному ВНЗ.

2. Розкрити сутність та структуру деонтологічної культури майбутніх лікарів.

3. Діагностувати рівень сформованості деонтологічної культури майбутніх лікарів на підставі визначених критеріїв та показників.

4. Обґрунтувати педагогічні умови, які сприятимуть формуванню деонтологічної культури майбутніх лікарів, та схарактеризувати особливості їх впровадження в навчально-виховний процес медичного ВНЗ.

5. Експериментально перевірити ефективність розроблених педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ.

Методологічну основу дослідження становлять принципи діалектики та теорії пізнання; філософські ідеї про єдність теорії і практики, активну сутність людської діяльності; науково-історичний підхід до вивчення медичної етики та деонтології; єдність історичного і логічного в дослідженні суспільних явищ з урахуванням нових підходів до розробки проблеми деонтологічної освіти; концепції цілісного підходу до розгляду педагогічного процесу.

Теоретичну основу дослідження складають наукові положення діяльнісного (Г. Атанов, П. Гальперін, С. Рубінштейн, В. Семиченко, Н. Тализіна), особистісно зорієнтованого (Г. Балл, І. Бех, О. Пехота), культурологічного (А. Валицька, І. Ісаєв), компетентнісного (А. Андреев, Н. Бібік, О. Заблоцька, Е. Зеєр, О. Овчарук, В. Сластьонін) підходів; класичні та сучасні надбання світової і вітчизняної філософії, педагогіки, психології, соціології та етики в таких напрямках: філософські основи розвитку сучасної освіти (В. Андрущенко, А. Валицька, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Лутай); наукові положення медичної деонтології (М. Амосов, О. Білібін, С. Боткін, Є. Вагнер, О. Волосовець, Ф. Гааз, О. Грандо, І. Кассирський, В. Котельников, О. Лесько, М. Мудров, О. Мусій, М. Петров), формування деонтологічної культури медичних працівників

(І. Камінська, Л. Переймибіда, Я. Цехмістер); науково-теоретичні основи професійної підготовки майбутніх медичних працівників (І. Булах, О. Волосовець, Є. Гончарук, В. Казаков, В. Москаленко, М. Мруга, В. Передерій, Ю. Поляченко); теоретико-методичні засади інтегративного підходу в освіті (В. Безрукова, О. Данилюк, О. Галицьких, М. Чапаєв); теорія та практика використання сучасних інтерактивних технологій у професійній підготовці фахівців (А. Вербицький, А. Панфілова, О. Пометун, Г. Селевко, С. Сисоєва).

Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, педагогічної, психологічної й навчально-методичної літератури з метою визначення сутності та структури деонтологічної культури майбутніх лікарів; теоретичний аналіз і синтез наявного педагогічного досвіду медичної освіти з метою з'ясування сучасного стану теорії і практики, підходів і напрямів щодо процесу формування деонтологічної культури студентів-медиків у вищих медичних навчальних закладах, визначення методологічних та теоретичних засад дослідження; метод структурно-системного аналізу з метою розробки педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх лікарів та їх упровадження в навчально-виховний процес медичних ВНЗ; *емпіричні* – спостереження, опитування, анкетування, тестування, бесіди, оцінювання, методи моніторингу з метою визначення рівнів сформованості досліджуваного явища в майбутніх лікарів; педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності розроблених педагогічних умов формування деонтологічної культури студентів-медиків у медичному ВНЗ; *методи математичної статистики* встановлення статистичної значущості отриманих у ході експерименту результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проведено на базі ДЗ „Луганський державний медичний університет” (м. Рубіжне), вищого державного навчального закладу України „Українська медична стоматологічна академія” (м. Полтава), ДЗ „Тернопільський державний медичний університет” (м. Тернопіль) упродовж 2014 – 2017 рр. зі студентами спеціальностей 6.110101 „Лікувальна справа”, 6.110104 „Педіатрія” та 6.110106 „Стоматологія”. В експериментальному дослідженні взяли участь 384 майбутніх лікарі із зазначених вище медичних ВНЗ.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній: *уперше* теоретично розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ (інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їхніх деонтологічних знань, умінь та навичок; використання в процесі професійної підготовки студентів-медиків інноваційних інтерактивних форм та методів навчання, спрямованих на закріплення деонтологічної поведінки майбутніх лікарів у подальшій професійній діяльності; активізація позааудиторної, самостійної та науково-дослідної роботи студентів вищих медичних закладів освіти з метою стимулювання мотиваційно-ціннісного складника деонтологічної культури майбутніх лікарів); *удосконалено* форми, методи й засоби професійної підготовки студентів-медиків, які зорієнтовані на досягнення високого рівня сформованості деонтологічної

культури майбутніх лікарів; *дістали подальшого розвитку* наукові уявлення про сутність та структуру деонтологічної культури майбутніх лікарів, підходи щодо розробки критеріїв, визначення показників та діагностики рівнів сформованості досліджуваного явища в навчально-виховному процесі медичного ВНЗ.

Практичне значення результатів роботи полягає в їхній достатній готовності до впровадження в процес фахової підготовки майбутніх лікарів у вищих медичних закладах освіти: розроблено додаткові модулі в змісті таких навчальних дисциплін, як „Історія медицини”, „Етичні проблеми в медицині”, „Історія України та української культури”, „Латинська мова та медична термінологія”, „Іноземна мова за професійним спрямуванням”, програму та навчально-методичне забезпечення спецкурсу „Деонтологічна культура у професійній діяльності лікаря”, який, виконуючи навчальну, виховально-формувальну та контрольну-корегувальну функції, становить єдиний навчально-методичний комплекс, що включає зміст теоретичних аспектів медичної деонтології та практичні навчально-методичні матеріали, спрямовані на засвоєння студентами теоретичних знань у галузі медичної деонтології, стимулювання їхніх мотиваційно-ціннісних орієнтацій для здійснення подальшої професійної діяльності, набуття ними відповідних деонтологічних умінь і навичок, закріплення етико-деонтологічної поведінки в майбутній професії лікаря.

Матеріали та висновки дослідження можуть бути використані в навчальному процесі на етапі фахової підготовки професійних кадрів у медичній сфері у вищій школі та в закладах післядипломної освіти з метою підвищення рівня їхньої деонтологічної культури, у самоосвітній та самовиховній діяльності студентів вищих медичних закладів.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес ДЗ „Луганський державний медичний університет” (м. Рубіжне) (довідка № 1/1862 від 30.06.2016 р.), ДЗ „Українська медична стоматологічна академія” (м. Полтава) (довідка № 1/1862 від 30.06.2016 р.), Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського (довідка № 1/1862 від 30.06.2016 р.), Буковинський державний медичний університет (м. Чернівці) (довідка № 1/1862 від 30.06.2016 р.).

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основні результати дисертаційної роботи обговорено на засіданнях кафедри педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу ДЗ „Луганський державний медичний університет”. Основні положення роботи викладено на науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних* – „Проблеми й перспективи сучасної науки” (Москва, 2016), „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Київ, 2016), „Розвиток науки у XXI столітті” (Харків, 2017), „Наука у сучасному світі” (Київ, 2017), „Гуманітарні науки: нові вирішення” (Краматорськ, 2017); *Всеукраїнських* – II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції „Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці” (Вінниця, 2017).

Публікації. Основний зміст дисертаційної роботи висвітлено у 8 одноосібних публікаціях, з них 4 – у наукових фахових виданнях України, 1 публікація в зарубіжному періодичному виданні.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (305 найменувань, з них 19 – іноземними мовами) та 8 додатків на 47 сторінках. Робота містить 19 таблиць та 5 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, обсяг основного тексту складає 171 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми роботи, визначено її об'єкт, предмет та мету, сформульовано гіпотезу дослідження та завдання, що забезпечують досягнення мети, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, надано відомості про експериментальну базу, апробацію та впровадження основних результатів дослідження.

У першому розділі – „**Теоретико-методичні засади формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ**” – проаналізовано проблеми формування деонтологічної культури майбутніх фахівців медичної галузі в міждисциплінарному контексті сучасної науки, розкрито сутнісно-структурні характеристики деонтологічної культури майбутніх лікарів, розроблено критерії, визначено показники та наведено результати констатувального етапу експериментального дослідження.

Аналіз теоретичних засад формування деонтологічної культури майбутніх лікарів зумовлює звернення до наукових положень *загальної деонтології* (І. Бен-там, О. Грандо, Б. Петровський та ін.), завданням якої є надання соціальним мотивам сили особистісних мотивів, переконання фахівця в тому, що особистісні інтереси та обов'язки перед суспільством мають узгоджуватися; *медичної етики* (О. Грандо, А. Кемпбелл, В. Покровський та ін.), яка репрезентує питання етичних засад діяльності медичних працівників, гуманного ставлення до людини як основи професійної медичної сфери, психоемоційного складника діяльності лікаря; *біоетики* (Є. Гончарук, Ю. Кундієв, О. Орлов, В. Поттер та ін.) як галузі міждисциплінарних досліджень, спрямованих на осмислення та вирішення глобальних проблем виживання людства як біологічного виду, моральних проблем, що зумовлюються новітніми досягненнями біомедичної науки та практики охорони здоров'я; *медичної деонтології* (О. Білібін, Є. Вагнер, Й. Кассирський, З. Масний, Б. Петровський, Г. Царегородцев та ін.) як учення про належну поведінку медичних працівників, що допомагає створенню найбільш сприятливих обставин для одужання хворих. Вагомого значення набуває позиція Б. Петровського про медичну деонтологію як науку про моральне, естетичне та інтелектуальне обличчя медичного працівника.

Особливої актуальності в сучасних умовах набувають питання взаємодії лікаря та пацієнта на засадах інформованої згоди, ятрогенних захворювань як наслідку непрофесійних дій та деонтологічних помилок лікаря, взаємин лікаря із родичами хворого з урахуванням аспекту лікарської таємниці, етичних проблем репродуктивної медицини, трансплантології та евтаназії, біоетичних засад

створення інклюзивного суспільства, взаємозумовленості професійного та громадянського обов'язку лікаря в кризових ситуаціях сучасного суспільства та ін.

На основі аналізу психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з теми дослідження (А. Агаркова, О. Водяха, О. Голік, О. Ельяшевич, Ю. Колісник-Гуменюк, К. Коробова, М. Кропачова, М. Орешкіна, Л. Переймибіда, І. Слюсарева, К. Федорова, І. Філатова та ін.) встановлено, що проблеми формування деонтологічної культури в студентів ВНЗ загалом та майбутніх фахівців медичної галузі зокрема є предметом аналізу багатьох сучасних досліджень з теорії та практики фахового навчання і в Україні, і за кордоном. У своїх розробках учені наголошують на необхідності пошуку шляхів підвищення якості професійно-етичної та деонтологічної підготовки майбутніх лікарів у сучасних умовах, що зумовлено особливою актуальністю та соціальною значущістю етико-деонтологічних проблем, пов'язаних зі встановленням довірчих стосунків із пацієнтами, доброзичливих професійних відносин з колегами, партнерством і командною роботою, культурою спілкування, знанням своїх професійних обов'язків та їх належним виконанням у професійній медичній діяльності.

Узагальнення наукових підходів до визначення понять „культура”, „професійна культура фахівця”, „професійна культура лікаря”, особливостей медичної деонтології допомогло з'ясувати сутність та структуру *деонтологічної культури майбутніх лікарів*, яка розглядається як інтегративна особистісно-професійна якість майбутнього лікаря, що сприяє формуванню його моральної свідомості (сукупність моральних цінностей та етичних норм, які стають особистісними переконаннями і спрямовують професійну діяльність медичного працівника на формування і відтворення морально-етичних вимог суспільства в галузі охорони здоров'я) і постійно переосмислюється та вдосконалюється в процесі професійної діяльності лікаря. Сутність деонтологічної культури майбутнього лікаря полягає в поєднанні ціннісно-змістовного, особистісно-емоційного та комунікативно-соціального аспектів професійної діяльності лікаря. У структурі деонтологічної культури майбутнього лікаря виокремлено такі *компоненти*: когнітивний (професійні знання та компетентності), аксіологічний (наявність професійно-етичних цінностей), мотиваційний (інтерес до використання морально-етичних норм у майбутній професійній діяльності), особистісно-рефлексивний (морально-етичні переконання медичного працівника в професійній діяльності), поведінковий (реалізація деонтологічних норм у практичній діяльності лікаря).

Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів розглядається як невід'ємна частина навчально-виховного процесу медичного ВНЗ, у якому на основі використання наукових підходів (системний, компетентнісний, особистісно-зорієнтований, культурологічний) та низки відповідних методологічних принципів організації навчання майбутні фахівці медичної галузі набувають необхідні їм у подальшій професійній діяльності деонтологічні знання, навички та вміння, розуміють деонтологічну культуру як особистісну професійно-моральну цінність, розкривають свій інтелектуальний, професійно-етичний потенціал,

демонструють готовність до використання гуманістичних цінностей, етичних принципів, деонтологічних норм і правил у своїй практичній діяльності лікаря.

Ступінь сформованості деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ визначено за такими критеріями:

Когнітивний – повнота й усвідомленість знань, відбитих у змісті когнітивного компонента деонтологічної культури. Повноту знань ми розуміли як відношення засвоєного студентом обсягу деонтологічних знань до загального обсягу інформації, запропонованого до вивчення. Усвідомленість знань визначали як ступінь їх засвоєння: репродукція (механічне завчання й відтворення без пояснення), розуміння й прийняття (осмислене запам'ятовування, вільний виклад, переконаність в істинності знання), застосування й творчість (розуміння практичного значення знань, збагачення знань власними міркуваннями, досвідом). Оцінювали знання в процесі поточного й підсумкового контролю за допомогою письмового або усного опитувань, анкетування та тестування на основі традиційних вимог щодо знань студентів.

Мотиваційно-ціннісний – інтеріоризованість цінностей, виразність інтересів і мотивів, представлених у змісті аксіологічного, мотиваційного та особистісно-рефлексивного компонентів деонтологічної культури. Ступінь інтеріоризованості цінностей деонтології міг варіюватися: цінності могли не визнаватися значущими, могла теоретично визнаватися їхня соціальна значущість і відкидатися (повністю або частково) особистісна важливість, нарешті, ці цінності могли усвідомлюватися як особистісно значущі для життя в суспільстві й ефективної професійної діяльності майбутнього лікаря. Контекстні інтереси могли бути відсутніми в мотиваційній сфері студента, виявлятися ситуативно, детермінуючи прагнення до певних дій і поведінки, і могли міцно займати провідні позиції в ієрархії мотивів поведінки й діяльності майбутнього лікаря. Оцінювання мотиваційно-ціннісної сфери студентів здійснено за допомогою анкетування й тестування, а також у процесі індивідуальних і колективних бесід.

Діяльнісний – активність і успішність (продуктивність) деонтологічної поведінки. Активність визначалася обсягом (інтенсивністю) деонтологічної взаємодії (у загальносоціальному або професійному аспектах), рівнем ініціативи й самостійності. За цим критерієм виявлено пасивність студентів (відсутність ініціативи, деонтологічній взаємодії), вимушену активність (участь ситуативна й детермінована зовнішніми обставинами, ініціатива відсутня) або творчу активність (вмотивована, добровільна участь у деонтологічній діяльності, прояв ініціативи щодо організації деонтологічної взаємодії). Успішність дій визначалася за ступенем досягнення запланованих результатів деонтологічної культури – від невдалих дій до дій, що призводять до повноцінного досягнення поставлених цілей. Способами оцінювання цього складника деонтологічної культури майбутніх лікарів були кількісно-якісний аналіз діяльності й поведінки студентів, а також результатів цих дій, здійснюваних за допомогою педагогічного спостереження.

Для діагностики рівнів сформованості досліджуваного явища за кожним із визначених критеріїв встановлено відповідні показники та рівні – *низький, середній, високий*.

Результати діагностування рівнів сформованості деонтологічної культури майбутніх лікарів на констатувальному етапі дослідження довели, що переважна більшість студентів ЕГ та КГ (66,66% та 65,08% відповідно) перебували на низькому рівні сформованості досліджуваного явища. Лише 8,21% студентів в ЕГ та 7,94% у КГ продемонстрували високий рівень сформованості деонтологічної культури на цьому етапі експерименту. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження засвідчив, що абсолютна більшість студентів визнає значущість деонтологічної культури студента для майбутньої професійної діяльності як лікаря, однак утруднюється із визначенням характеристик деонтологічної культури. Виявлено низький рівень поінформованості щодо правового забезпечення професійної діяльності лікаря в контексті його деонтологічної культури, прагнення до особистісного самовдосконалення, потреби у формуванні й самовихованні своєї деонтологічної культури.

Отримані дані підтвердили необхідність розробки та впровадження в навчально-виховний процес медичного ВНЗ відповідних педагогічних умов, які сприятимуть формуванню деонтологічної культури майбутніх лікарів.

У другому розділі – **„Обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ”** – розроблено та обґрунтовано необхідність упровадження в навчально-виховний процес медичного ВНЗ педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх лікарів, описано шляхи реалізації цих умов у процесі навчання та виховання студентів-медиків, проаналізовано результати експериментальної роботи.

Аналіз теоретичних засад дослідження, результатів констатувального експерименту дозволив визначити відповідні педагогічні умови.

Перша педагогічна умова – *інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їхніх деонтологічних знань, умінь та навичок* – визначалася з урахуванням наукових положень про сутність інтеграції в педагогічній теорії та практиці (В. Безрукова, М. Бєрулава, І. Дишлюк, К. Колесіна, К. Кречетников, Н. Стучинська, М. Чапаєв та ін.), теорії та практики визначення змісту професійної підготовки майбутніх лікарів у медичних ВНЗ (І. Булах, О. Волосовець, В. Казаков, Ю. Поляченко, М. Філоненко та ін.).

Інтеграцію змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їхніх деонтологічних знань, умінь та навичок розглядаємо як форму, яку знаходять об'єкти, вступаючи у взаємодію один з одним. У структурі інтеграції навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів виокремлено три рівні: 1) асиміляція дисциплінарного інструментарію; 2) синтез взаємодіючих наук деонтологічної спрямованості на основі базової дисципліни; 3) формування нової навчальної дисципліни із власним предметом вивчення – створення цілісної інтеграційної системи, зокрема інтегративного курсу „Деонтологічна культура у професійній діяльності лікаря”.

Інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів на основі принципів відбору відповідного змісту (системності, відповідності значеннєвого й процесуального аспектів діяльності, єдності інтеграції й диференціації, інтегративності, антропоцентризму, культуровідповідності,

професійно-етичної компетентності) і принципів структурування цього змісту (міждисциплінарності, ієрархічності, гнучкості й варіативності) з урахуванням критеріїв комплексності, соціальної й професійної значущості, доступності, оптимуму, педагогічної забезпеченості сприяла процесу формування деонтологічних знань, умінь та навичок майбутніх фахівців у галузі медицини.

Обґрунтування другої педагогічної умови – *використання в процесі професійної підготовки студентів-медиків інноваційних інтерактивних форм та методів навчання, спрямованих на закріплення деонтологічної поведінки майбутніх лікарів у подальшій професійній діяльності* – здійснено на підставі сучасних наукових підходів до визначення сутності та технологічних засад інтерактивних форм і методів навчання (А. Вербицький, А. Панфілова, О. Пометун, Г. Селевко, С. Сисоєва та ін.), теорії та практики використання інтерактивних методів навчання в професійній підготовці майбутніх лікарів (М. Антоненко, О. Голик, Н. Зелінська, О. Кобзар, Т. Мельничук та ін.).

Інтерактивні методи та форми навчання студентів медичних ВНЗ надають можливість вирішувати одночасно кілька завдань, спрямованих на розвиток деонтологічної культури майбутніх лікарів. Інтерактивні методи забезпечують діалогове навчання, допомагають устанавлювати емоційні контакти між студентами, створюють передумови для розвитку креативності, нестандартного мислення, уміння відстоювати свої інтереси, формують навички роботи в команді, забезпечуючи високу мотивацію до саморозвитку й самонавчання, активну життєву позицію, розкриття творчого потенціалу тощо.

Третю педагогічну умову – *активізація позааудиторної, самостійної та науково-дослідної роботи студентів вищих медичних закладів освіти з метою стимулювання мотиваційно-ціннісного складника деонтологічної культури майбутніх лікарів* – визначено з урахуванням основних положень педагогіки вищої школи (В. Андреев, З. Курлянд, Н. Ничкало та ін.), теоретико-методичних засад професійної підготовки майбутніх лікарів (І. Булах, О. Кобзар, К. Коробова, Ю. Поляченко, О. Уваркіна та ін.) в аспекті організації самостійної та науково-дослідної роботи студентів ВНЗ.

Активізація самостійної та позааудиторної навчальної діяльності студентів медичних ВНЗ створює передумови для розвитку вмінь пошукової й творчої діяльності, сприяє підготовці майбутнього медичного працівника до подальшої професійної самоосвіти й саморозвитку. Залучення студентів-медиків до науково-дослідної роботи є ефективним засобом формування та розвитку в них мотивації до наукової творчості, професійно-етичної відповідальності та самостійності, що сприяє реалізації діяльнісного, компетентнісного та особистісно зорієнтованого підходів до деонтологічного навчання та виховання майбутніх фахівців у медичній галузі.

Установлено, що всі три педагогічні умови достатньо тісно взаємопов'язані і суттєво, і процесуально.

Формувальний етап дослідження проведено на базі ДЗ „Луганський державний медичний університет” (м. Рубіжне), Української медичної стоматологічної академії (м. Полтава), Тернопільського державного медичного

університету імені І. Я. Горбачевського . Загальна кількість студентів у ЕГ склала 195 осіб, до складу КГ увійшло 189 студентів.

У процесі реалізації *першої педагогічної умови* формування деонтологічної культури майбутніх лікарів здійснено відбір навчальних дисциплін деонтологічної спрямованості у структурі фахової підготовки майбутніх лікарів та проаналізовано їхній зміст щодо можливостей формування деонтологічної культури майбутніх медичних працівників. Такими дисциплінами було визначено: „Латинська мова та медична термінологія”, „Іноземна мова за професійним спрямуванням”, „Історія України та української культури”, „Історія медицини”, „Етичні проблеми в медицині”, „Основи християнської етики і моралі”.

Другий рівень інтеграції змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їхніх деонтологічних знань, умінь та навичок здійснювався за допомогою синтезу навчальних дисциплін деонтологічної спрямованості та збагачення їхнього змісту *додатковими модулями* з метою формування когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного компонентів деонтологічної культури майбутніх лікарів. Зокрема, розроблено додаткові модулі: „Діяльність лікаря у сучасному контексті добросусідства культур” (у межах курсу „Історія України та української культури”), „Основні етапи становлення медичної деонтології у різні епохи розвитку суспільства” („Історія медицини”), „Правила взаємовідносин між медичними працівниками та пацієнтами” („Етичні проблеми в медицині”) та ін.

На третьому рівні інтеграції змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їхніх деонтологічних знань, умінь та навичок нами було розроблено та впроваджено в навчально-виховний процес медичного ВНЗ інтегративний *спецкурс* „*Деонтологічна культура у професійній діяльності лікаря*”, завдання якого полягали у сприянні вдосконаленню теоретичної медичної підготовки майбутніх лікарів у галузі медичної деонтології й розвитку практичних умінь та навичок лікування пацієнтів та догляду за хворими; ознайомленні й адаптації студентів-медиків до умов роботи медичних установ і підрозділів; розвитку особистих професійних якостей майбутнього медичного фахівця; розвитку орієнтації студентів-медиків на тривалу медичну діяльність, освоєння різних форм професійного навчання й самонавчання; вихованні в студентів глибокої відповідальності, почуття обов’язку, моралі, гуманізму, чуйного, уважного ставлення до хворих. Особливу увагу приділено таким темам, як „Характерологічні властивості та особливості особистості лікаря”, „Взаємини між лікарем, пацієнтом, родичами та колегами”, „Лікар і лікарська таємниця”, „Ятрогенні захворювання”, „Лікарські помилки з позиції медичної деонтології та законодавства” тощо.

Вивчення спецкурсу студентами-медиками сприяло отриманню якісних знань з теорії медичної деонтології, усвідомленню моральних, етико-деонтологічних принципів професійної діяльності медичного працівника, зростанню мотивації до професійного обов’язку лікаря, формуванню особистісних деонтологічно значущих якостей, удосконаленню навичок та вмінь виявлення деонтологічних труднощів і знаходження ефективних способів їх подолання в подальшій

професійній діяльності, формуванню вмінь професійного спілкування із хворими, їхніми родичами й колегами відповідно до норм медичної етики.

Отже, трирівнева інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їхніх деонтологічних знань, умінь та навичок сприяла формуванню когнітивного, мотиваційно-ціннісного й діяльнісного компонентів деонтологічної культури студентів медичних ВНЗ.

З метою реалізації *другої педагогічної умови* ефективного формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ використано низку інноваційних інтерактивних форм та методів навчання: творчі завдання; робота в малих групах; дискусія; інтерактивні лекції; евристична бесіда; метод проектів; кейс-метод як метод аналізу проблемних ситуацій (аргументоване обґрунтування пропозованих ситуацій, визначення можливостей різних тактик деонтологічної поведінки в конкретних умовах); дослідний метод; ігрові методи (ділові, імітаційні, рольові ігри), наприклад: „Пацієнт на прийомі в доктора”, „Бесіда лікаря із пацієнтом до та після операції”, „Зустріч лікаря із родичами хворого”, „Розгляд скарги пацієнта на дії медичного працівника головним лікарем” тощо; метод „мозкового штурму”, метод „круглого столу”. Застосування в процесі професійної підготовки студентів-медиків інноваційних інтерактивних форм та методів навчання сприяло закріпленню навичок деонтологічної поведінки майбутніх лікарів як основи подальшої професійної діяльності.

Відповідно до сутнісних ознак *третьої педагогічної умови* з метою стимулювання мотиваційно-ціннісного складника деонтологічної культури майбутніх лікарів, активізації позааудиторної, самостійної та науково-дослідної роботи студентів вищих медичних закладів освіти розроблено та впроваджено завдання для самостійної роботи студентів-медиків, спрямовані на формування їхньої деонтологічної культури. Основними формами самостійної роботи студентів у процесі формування їхньої деонтологічної культури були ознайомлення з обов'язковими та додатковими літературними джерелами з деонтологічної проблематики; самостійне опрацювання окремих тем або питань; підготовка до різних форм поточного контролю; написання рефератів за заданою проблематикою; аналіз наукових публікацій; розв'язання практичних завдань. У процесі активізації позааудиторної роботи студентів з метою формування деонтологічної культури майбутніх лікарів використано такі форми: виховні заходи на основі методики „занурення у професійно-деонтологічну культуру”, години деонтологічного спілкування, зустрічі з видатними представниками медичної професії регіону та України, конкурси творчих робіт з деонтологічної проблематики, проведення вікторин з питань медичної деонтології, психолого-педагогічних тренінгів з формування деонтологічної культури майбутніх лікарів, дослідницька діяльність студентів з вивчення традицій та історії медицини, культури України та країн світу тощо.

Дослідження засвідчило ефективність різних форм активізації науково-дослідної роботи студентів-медиків у процесі формування їхньої деонтологічної культури: студентські науково-практичні конференції з питань медичної

деонтології („Сучасні проблеми медичної деонтології”), веб-квести як інтерактивні форми, розробка наукових міні-проектів, створення портфоліо творчих науково-дослідних робіт з проблем деонтології у медичній галузі, участь у студентських наукових гуртках, розробка курсових проектів та захист випускних кваліфікаційних робіт з деонтологічної проблематики. Активізація позааудиторної, самостійної та науково-дослідної роботи студентів вищих медичних закладів освіти стимулювала розвиток мотиваційно-ціннісного складника деонтологічної культури майбутніх лікарів, сприяла накопиченню необхідних деонтологічних знань, закріпленню та вдосконаленню вмінь і навичок майбутніх лікарів у контексті сформованості їхньої деонтологічної культури.

Аналіз результатів проведеного дослідження на оцінювально-результативному етапі експерименту дозволяє стверджувати, що студенти ЕГ продемонстрували суттєві якісні зміни в рівнях сформованості деонтологічної культури: сформовано систему деонтологічних медичних знань та знань нормативно-законодавчих актів, необхідних для здійснення професійної діяльності; набули цілісності уявлення про моральні, етико-деонтологічні принципи медичної діяльності, про деонтологічну культуру як особистісну професійно значущу якість. Суттєві зміни виявлено в показниках діяльнісного критерію, зокрема щодо здатності аналізувати професійні ситуації деонтологічного характеру, уміння виявляти деонтологічні труднощі й знаходити ефективні способи їх подолання в професійній діяльності, вибудовувати взаємини із хворими, їхніми родичами й колегами відповідно до норм професійного спілкування.

Порівняно із констатувальним етапом експериментального дослідження кількість студентів в ЕГ з високим рівнем сформованості деонтологічної культури за трьома критеріями зросла на 45,64% (у шість з половиною разів) та склала 53,85%. Водночас кількість студентів ЕГ з низьким рівнем сформованості досліджуваного явища скоротилася на 57,43%, в абсолютному значенні склала лише 18 осіб із 195. Кількість студентів ЕГ із середнім рівнем сформованості деонтологічної культури наприкінці експерименту збільшилася більш ніж на 10% (25,13% – на констатувальному етапі й 36,92% – на оцінювально-результативному).

Загальні рівні сформованості деонтологічної культури майбутніх лікарів за трьома критеріями на кінець експерименту представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати діагностики рівнів сформованості деонтологічної культури майбутніх лікарів на оцінювально-результативному етапі експерименту

Рівень	ЕГ		КГ	
	чол.	%	чол.	%
Високий	105	53,85	59	31,22
Середній	72	36,92	83	43,92
Низький	18	9,23	47	24,86

Загалом понад 90% студентів ЕГ за результатами проведення формувального етапу експерименту продемонстрували високий або середній рівень сформованості деонтологічної культури, водночас майже 25% студентів у

КГ залишилися на низькому рівні сформованості досліджуваного явища. Використання критерію Пірсона χ^2 дозволило встановити статистичну значущість результатів експериментальної роботи.

Здійснене дослідження дозволяє сформулювати такі **висновки**:

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми формування деонтологічної культури майбутніх лікарів, що виявляється в розробці, обґрунтуванні та впровадженні в навчально-виховний процес медичного ВНЗ педагогічних умов забезпечення досліджуваного явища.

1. На підставі аналізу філософської, деонтологічної, психолого-педагогічної літератури, підходів науковців до тлумачення феноменів „культура”, „деонтологія”, „професійна етика медичного працівника”, „моральні принципи й норми у медицині” визначено теоретичні засади деонтологічної культури майбутніх лікарів, під якою розуміємо інтегративну особистісно-професійну якість майбутнього лікаря, яка сприяє формуванню його моральної свідомості (сукупність моральних цінностей та етичних норм, які стають особистісними переконаннями і спрямовують професійну діяльність медичного працівника на формування й відтворення морально-етичних вимог суспільства в галузі охорони здоров'я), яка постійно переосмислюється та вдосконалюється в процесі професійної діяльності лікаря.

2. Визначено сутність деонтологічної культури майбутнього лікаря, яка полягає в поєднанні ціннісно-змістовного, особистісно-емоційного та комунікативно-соціального аспектів професійної діяльності лікаря. У структурі деонтологічної культури майбутнього лікаря виокремлено такі компоненти: когнітивний (професійні знання та компетентності), аксіологічний (наявність професійно-етичних цінностей), мотиваційний (інтерес до використання морально-етичних норм у майбутній професійній діяльності), особистісно-рефлексивний (морально-етичні переконання медичного працівника у професійній діяльності), поведінковий (реалізація деонтологічних норм у практичній діяльності лікаря).

3. У дисертації розроблено такі критерії сформованості деонтологічної культури майбутнього лікаря, як когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний, змістовно схарактеризовано відповідні рівні – низький, середній, високий. Констатувальний етап експерименту засвідчив переважно низький рівень сформованості деонтологічної культури студентів вищих медичних навчальних закладів.

3. Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів представлено як невід'ємну частину навчально-виховного процесу медичного ВНЗ, у якому на основі використання наукових підходів (системний, компетентнісний, особистісно зорієнтований, культурологічний) та низки відповідних методологічних принципів організації навчання майбутні фахівці медичної галузі набувають необхідні їм у подальшій професійній діяльності деонтологічні знання, навички та вміння, розуміють деонтологічну культуру як особистісну професійно-моральну цінність, розкривають свій інтелектуальний, професійно-етичний потенціал, демонструють готовність до використання гуманістичних цінностей, етичних принципів, деонтологічних норм і правил у своїй практичній діяльності лікаря.

4. Доведено, що ефективність формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ зумовлена теоретичним обґрунтуванням та впровадженням таких педагогічних умов: інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їхніх деонтологічних знань, умінь та навичок; використання в процесі професійної підготовки студентів-медиків інноваційних інтерактивних форм та методів навчання, спрямованих на закріплення деонтологічної поведінки майбутніх лікарів у подальшій професійній діяльності; активізація позааудиторної, самостійної та науково-дослідної роботи студентів вищих медичних закладів освіти з метою стимулювання мотиваційно-ціннісного складника деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Теоретико-методологічними засадами наукового обґрунтування представлених умов визначено загальні положення педагогіки вищої школи, теоретико-методичні засади формування деонтологічної культури медичних працівників, професійної підготовки майбутніх лікарів у медичних ВНЗ, концепції інтеграції в освіті, наукові положення щодо сучасних інтерактивних технологій професійної підготовки майбутніх фахівців.

5. У процесі впровадження педагогічних умов доведено доцільність збагачення змісту дисциплін деонтологічної спрямованості („Латинська мова та медична термінологія”, „Іноземна мова за професійним спрямуванням”, „Історія України та української культури”, „Історія медицини”, „Етичні проблеми в медицині”, „Основи християнської етики і моралі”) додатковими модулями, використання спецкурсу „Деонтологічна культура у професійній діяльності лікаря”, інтерактивних форм та методів навчання (робота в малих групах, дискусія, інтерактивні лекції, евристична бесіда, метод проєктів, метод аналізу проблемних ситуацій (кейс-метод), дослідний метод, ігрові методики (ділові, імітаційні, рольові ігри), „мозковий штурм”, „круглий стіл”), завдань для самостійної роботи студентів-медиків, спрямованих на формування їхньої деонтологічної культури.

Деонтологічні знання, уміння та навички, отримані студентами на аудиторних заняттях, закріплювалися та розвивалися в процесі активізації їхньої самостійної, позааудиторної та науково-дослідної роботи. Активізацію позааудиторної роботи відповідно до проблеми дослідження було здійснено під час деонтологічного спілкування, зустрічей з видатними представниками медичної професії, конкурсів творчих робіт, психолого-педагогічних тренінгів з деонтологічної проблематики. Доведено доцільність різних форм активізації науково-дослідної роботи студентів-медиків у процесі формування їхньої деонтологічної культури: науково-практичних конференцій, веб-квестів, розробка наукових міні-проєктів з питань медичної деонтології тощо.

6. Результати формувального етапу експериментального дослідження дозволяють стверджувати, що студенти ЕГ продемонстрували суттєві якісні зміни в рівнях сформованості деонтологічної культури, зокрема: у майбутніх лікарів сформовано чітку систему деонтологічних медичних знань, необхідних для здійснення подальшої професійної діяльності, а також знань нормативно-законодавчих актів, які регулюють медичну діяльність лікаря. Студенти виявили розуміння деонтологічної культури як особистісної професійно значущої якості,

інтерес до вивчення передового професійного досвіду представників лікарського співтовариства, здатність до аналізу конкретної професійної ситуації деонтологічного характеру з фіксацією проблеми й способів її розв'язання, уміння виявляти деонтологічні труднощі й знаходити ефективні способи їх подолання в професійній діяльності, уміння вибудовувати взаємини із хворими, їхніми родичами й колегами згідно з нормами професійного спілкування.

Усвідомлення студентами-медиками сукупності моральних цінностей та етичних норм як особистісних переконань сприяє спрямуванню професійної діяльності майбутнього медичного працівника на формування й відтворення сучасних морально-етичних вимог суспільства в галузі охорони здоров'я.

Аналіз результатів експериментального дослідження засвідчив ефективність розроблених та впроваджених у навчально-виховний процес медичного ВНЗ педагогічних умов формування деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Перспективними напрямками наукових пошуків у межах досліджуваної проблематики вважаємо підготовку викладачів медичних ВНЗ до морального, професійно-етичного й деонтологічного виховання майбутніх лікарів, розробку методичних рекомендацій щодо педагогічної підтримки самоосвітньої діяльності студентів медичних ВНЗ у процесі формування їхньої деонтологічної культури.

Основні результати дослідження відображено в таких публікаціях:

1. Євтушенко Ю. О. Сутнісні характеристики деонтологічної культури майбутніх лікарів / Ю. О. Євтушенко // Гуманіт. вісн. ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. – Додаток 1 до Вип. 37, Т. I (69) : Темат. вип. „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – К. : Гнозис, 2016. – С. 217 – 225.

2. Євтушенко Ю. О. Інтеграція змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів як педагогічна умова ефективного формування їх деонтологічної культури / Ю. О. Євтушенко // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2017. – № 1(306). – Ч. II. – С. 264 – 271.

3. Євтушенко Ю. О. Критерії та показники сформованості деонтологічної культури майбутніх лікарів / Ю. О. Євтушенко // Гуманіт. вісн. ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. – Вип. 14. – К. : Гнозис, 2017. – С. 175 – 181.

4. Євтушенко Ю. О. Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ: результати експериментального дослідження / Ю. О. Євтушенко // Гуманіт. вісн. ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. – Вип. 16. – К. : Гнозис, 2017. – С. 136 – 144.

5. Евтушенко Ю. А. Проблема формирования деонтологической культуры у будущих медиков в современных научных исследованиях / Ю. А. Евтушенко // Международные научные исследования. – Ч. 3. – Вып. № 9. – М. : „ISI – journal”, 2016. – С. 34 – 40.

6. Євтушенко Ю. О. Наукові підходи та принципи до формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ / Ю. О. Євтушенко // Развитие науки в XXI веке : сб. ст. науч.-

информ. центра „Знание” по материалам Междунар. заоч. науч.-практ. конф. (Харьков) : сб. со ст. (уровень стандарта, академ. уровень). – Харьков : Науч.-информ. центр „Знание”, 2017. – С. 38 – 45.

7. Євтушенко Ю. О. Структурні характеристики деонтологічної культури майбутніх лікарів / Ю. О. Євтушенко // Архивариус (мультидисциплін. науч. журн.) : сб. ст. по материалам XVI Междунар. науч.-практ. конф. „Наука в современном мире” (Киев, 2017) (уровень стандарта, академ. уровень). – Киев : Мультидисциплін. науч. журн. „Архивариус”, 2017. – С. 38 – 40.

8. Євтушенко Ю. О. Інноваційні інтерактивні форми та методи навчання у процесі формування деонтологічної культури майбутніх лікарів / Ю. О. Євтушенко // Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. – Вінниця, 2017. – С. 159 – 161.

Євтушенко Ю. О. Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ, 2017.

Дисертаційній роботі з’ясовано ступінь розробленості проблеми формування деонтологічної культури в майбутніх лікарів у процесі їхньої професійної підготовки в медичному ВНЗ з урахуванням наукових підходів до визначення сутності понять „деонтологія”, „культура”, „деонтологічна культура лікаря”. Розкрито сутність та структуру деонтологічної культури майбутніх лікарів, визначено критерії та показники її сформованості.

Теоретично обґрунтовано, змістовно розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ. Доведено доцільність інтеграції змісту навчальних дисциплін фахової підготовки майбутніх лікарів з метою формування їхніх деонтологічних знань, умінь та навичок; використання в процесі професійної підготовки студентів-медиків інтерактивних форм та методів навчання, активізації позааудиторної, самостійної та науково-дослідної роботи студентів вищих медичних закладів освіти з метою стимулювання мотиваційно-ціннісного складника деонтологічної культури майбутніх лікарів.

Ключові слова: деонтологія, деонтологічна культура, майбутні лікарі, навчально-виховний процес медичного ВНЗ, педагогічні умови.

Евтушенко Ю. А. Формирование деонтологической культуры будущих врачей в учебно-воспитательном процессе медицинского вуза. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение „Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”. – Старобельск, 2014.

В диссертации представлено теоретическое обобщение и практическое решение проблемы формирования деонтологической культуры будущих врачей, что связано с разработкой, обоснованием и внедрением в учебно-воспитательный процесс медицинского вуза соответствующих педагогических условий, направленных на эффективное формирование исследуемого явления в современных условиях профессиональной подготовки медицинских работников.

В исследовании под деонтологической культурой понимается комплексное личностно-профессиональное качество будущего врача, которое формирует его моральное сознание (совокупность моральных ценностей и этических норм, которые становятся личностными убеждениями и направляют профессиональную деятельность медицинского работника на формирование и воспроизведение морально-этических требований общества в области здравоохранения) и постоянно формируется, переосмысливается и совершенствуется в процессе профессиональной деятельности врача.

Сущность деонтологической культуры будущего врача состоит в объединении ценностно-содержательного, личностно-эмоционального и коммуникативно-социального аспектов профессиональной деятельности врача. В структуре деонтологической культуры будущего врача выделены следующие компоненты: когнитивный (профессиональные знания и компетентности), аксиологический (наличие этических ценностей), мотивационный (интерес к использованию морально-этических норм в будущей профессиональной деятельности), личностно-рефлексивный (морально-этические убеждения медицинского работника в профессиональной деятельности), поведенческий (реализация деонтологических норм в практической деятельности врача).

Уровень сформированности деонтологической культуры студентов медицинских учебных заведений определялся по таким критериям: когнитивный, мотивационно-ценностный и деятельностный, каждый из которых представлен комплексом показателей. Охарактеризованы уровни сформированности деонтологической культуры будущих врачей – низкий, средний и высокий.

Теоретически обоснованы, содержательно разработаны и экспериментально проверены педагогические условия, способствующие формированию деонтологической культуры будущих врачей в учебно-воспитательном процессе медицинского вуза: интеграция содержания учебных дисциплин профессиональной подготовки будущих врачей с целью формирования их деонтологических знаний, умений и навыков; использование в процессе профессиональной подготовки студентов-медиков инновационных интерактивных форм и методов обучения, направленных на упрочение деонтологического поведения будущих врачей в дальнейшей профессиональной деятельности; активизация внеаудиторной, самостоятельной и научно-исследовательской работы студентов высших медицинских учебных заведений с целью стимулирования мотивационно-ценностной составляющей деонтологической культуры будущих врачей.

Доказана целесообразность обогащения содержания дисциплин деонтологической направленности („Латинский язык и медицинская терминология”, „Иностранный язык профессиональной направленности”, „История

Украины и украинской культуры”, „История медицины”, „Этические проблемы в медицине”) дополнительными модулями, использования спецкурса „Деонтологическая культура в профессиональной деятельности врача”, интерактивных форм и методов обучения (работа в малых группах, дискуссия, интерактивные лекции, эвристическая беседа, метод проектов, метод анализа проблемных ситуаций (кейс-метод), игровые методы (деловые, имитационные, ролевые игры), „круглый стол”), заданий для самостоятельной работы студентов-медиков, направленных на формирование их деонтологической культуры.

Результаты экспериментального исследования свидетельствуют о существенных качественных изменениях в уровнях сформированности деонтологической культуры студентов экспериментальной группы, что подтверждает эффективность разработанных и введенных в учебно-воспитательный процесс медицинского вуза педагогических условий формирования деонтологической культуры будущих врачей.

Ключевые слова: деонтология, деонтологическая культура, будущие врачи, учебно-воспитательный процесс медицинского вуза, педагогические условия.

Yevtushenko Yu. O. Formation of Deontological Culture of Future Doctors in Teaching and Educational Process of a Medical Higher Educational Establishment.
– Manuscript.

The extent of the problem of forming of deontological culture of future doctors during their training at higher medical educational establishment has been studied out considering scientific approaches to defining the essence of the concepts "deontology", "culture" and "deontological culture of a doctor." The essence and structure of the deontological culture of future doctors, the criteria and characteristics of its formation have been revealed.

The pedagogical conditions of the formation of deontological culture of future doctors in the educational process of higher medical educational establishment have been theoretically grounded, substantially developed and experimentally verified. The practicability of the integration of the content of educational disciplines of professional training of future doctors for the purpose of forming their deontological knowledge, abilities and skills; the use of interactive forms and training methods, activation of extra-curricular, independent and research work in the process of training of medical students of higher medical educational establishment in order to stimulate the motivationally valuable component of deontological culture of future doctors has been proved.

Key words: deontology, deontological culture, the future doctors, the educational process of the medical higher educational establishment, pedagogical conditions.